

A trianoni államhatár hatása a Tiszántúlon fekvő települések társadalmára 1901 és 1941 között

Az államhatárok gazdasági-társadalmi hatásainak vizsgálata eddig leginkább a földrajztudomány tárgykörébe tartozott, ezen kutatásokban elsősorban a recens folyamatok megvilágítása került fókuszpontba, azonban a Hajnal István Kör Határ – Határhelyzet – Határátlépés című konferenciája megmutatta, hogy a fizikai térben konstruálódó államhatárok által kifejtett hatások történeti kontextusban való vizsgálatára a történettudomány részéről is egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik. A földrajztudományban az államhatár fogalma, annak megítélése az utóbbi években árnyaltabb formát öltött, ugyanis az sokáig negatív jelentéstartalmat kapott, ami annak volt köszönhető, hogy a határvonal közelében a gazdasági és társadalmi interakciók általában megritkulnak. Az újabb kutatások szerint azokon a településeken, amelyek periférikus térségben, az államhatár mellett fekszenek, és forgalmas határátkelőhellyel is rendelkeznek, a helyi lakosság magasabb jövedelmi szintet tud elérni, mint azon helységek lakossága, amely belső periférikus térségben él.¹ A határváltozás elméletileg kedvező is lehet, ha egy adott régió mélyebb fejlettségi szintről indulva a területi egyenlőséget tekintve a felzárkózás pályájára lép.²

Tanulmányomban alkalmazom a Bernard Lepetit-féle léptékváltást, ami ebben a dolgozatban elsősorban a mezoszintről mikroszintre való váltást jelenti.³ Kutatásom fókuszpontjába a trianoni államhatár Magyarország és Románia között húzódó szakaszát állítom. A történettudomány részéről az újabb gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások szintén árnyalhatóvá tették Trianon hatásának értelmezését,⁴ a GISTa Hungarorum Kutatócsoport keretében történt területi egyenlőtlenségekre vonatkozó kutatások szerint az új magyar–román államhatár már eleve periférikus helyzetben találta a határzóna egy részét, hiszen az 1920 előtt is belső perifériának számított, amely megállapítás leginkább

1 Pénzes 2020: 63–64.

2 Demeter–Radics–Pénzes 2018: 220.

3 Lepetit 1995: 142–158.

4 Tomka 2018: 47–79.

a határ romániai oldalán fekvő térségre jellemző, bár kétségtelen, hogy a Magyarországon maradt szatmári és nyírségi tájak is a periférikus területek közé tartoztak.⁵ Saját kutatásomat igyekszem az újabb szakirodalom eredményeinek kontextusába illeszteni. Tanulmányomban elsősorban azt szeretném bemutatni, hogy a trianoni államhatár hogyan hatott a tiszántúli határzóna középtájainak vándormozgalmára, mikroszinten pedig arra vagyok kíváncsi, hogy Nagyléta helyi társadalma esetében milyen rövid távon is érzékelhető problémákat okozott a határváltozás.

A földrajztudomány témától függően általában 20–30 km-es sávot szokott határzónának tekinteni, ugyanis ez az a terület, amelyben az államhatár még hatást fejthet ki a környező településekre.⁶ Kutatás során határzónának a trianoni államhatártól légvonalban mért 25 km-es sávot tekintettem, így összesen 179 települést vonhattam be a vándormozgalommal kapcsolatos vizsgálatba. Az elemzés során komparatív módszert alkalmaztam. A Trianon utáni migráció értelmezéséhez szükség volt az 1920 előtti időszak vándorlási viszonyainak ismeretére is, hiszen a népességmozgás átalakulása ehhez képest kaphatott jelentést, ezért a határsáv vándormozgalmát 1901 és 1941 között négy időmetszetben vizsgáltam, ennek köszönhetően dinamikájában láthattam a bekövetkezett változásokat. A trianoni államhatár tájakat vágott ketté, azonban azzal, hogy az elemzést négy időmetszetre terjesztettem ki, én is szétszabdaltam a térséget, hiszen a századfordulón és az 1910-es években még nem létezett a vizsgált határvonal, 1941-re pedig már egy része megszűnt, így az általam elemzett magyar–román államhatár több esetben is csak fikció.

A vándormozgalom vizsgálatához szükség van a vándorlási egyenleg rátájának meghatározására, amihez kvantitatív források alkalmazhatók. A vándorlási egyenleghez mindenekelőtt ki kell számítani a vándorlási különbözetet.⁷ A vándorlási különbözet egyik összetevőjét a természetes szaporodás adatai alkotják, amelyhez forrásként elsősorban a Klinger András szerkesztésében megjelent *A népmozgalom főbb adatai községenként* című kötet használható. Ebben a kötetben településszinten, éves bontásban került közlésre az élve születések és a halálozások száma 1901 és 1968 között.⁸ A vándorlási különbözet másik komponensét a tényleges szaporodás rátája alkotja, amelyet az 1900 és 1941 között végzett népszámlálások lélekszámadataiból lehet kiszámítani.⁹ Ezekre a kiad-

⁵ Demeter 2018: 145–194.; Péntes 2018: 85–116.; Szilágyi 2018a: 47–84.

⁶ Péntes–Deák–Hegedűs 2018: 230.

⁷ Szilágyi 2018b: 85–88.

⁸ Klinger 1969.

⁹ MSK Űs 1.; 42.; 69.; 83. kötet; Népszámlálás 1941. 2. kötet.

ványokra támaszkodva építettem Excel-adatbázist, amelyben az 1900 és 1930 közötti időszakra vonatkozóan felhasználtam a Szilágyi Zsolt által épített *Alföldi Települések Történeti Adatbázisa* című gyűjteményben szereplő adatokat és számításokat is.

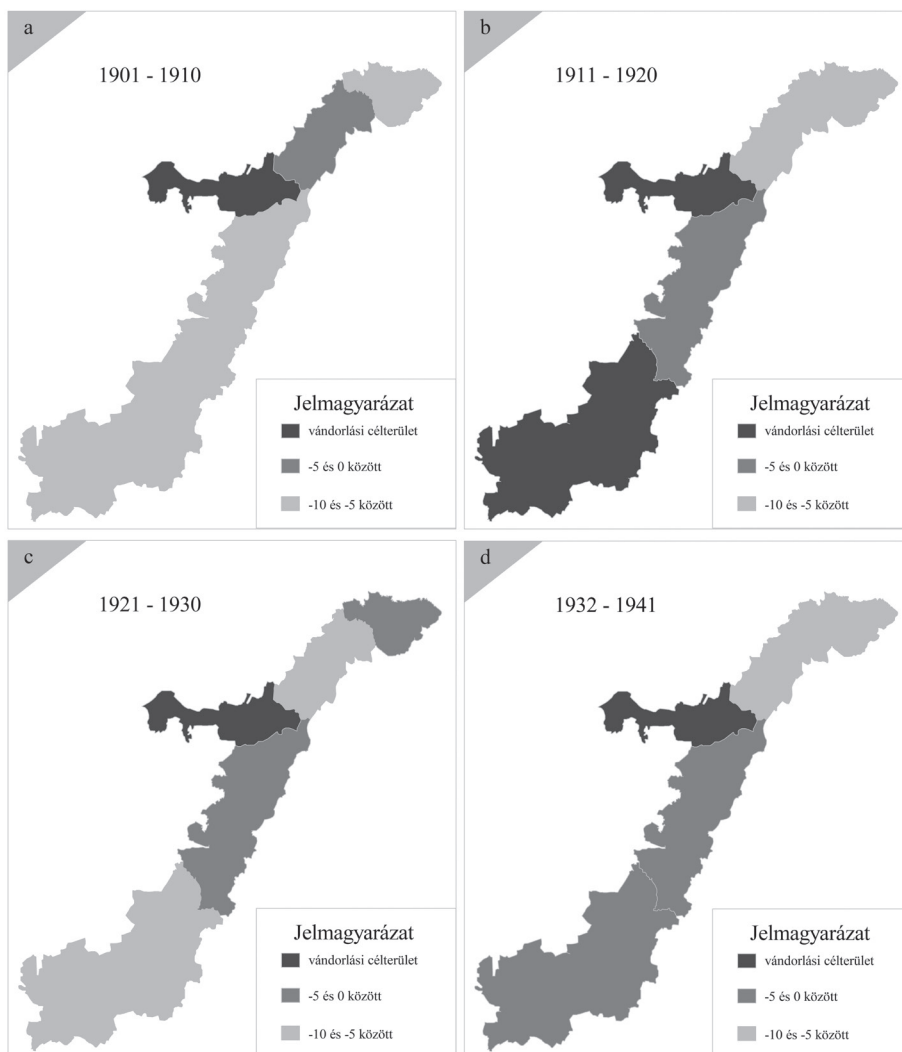
A pozitív vagy negatív vándorlási egyenleg megmutatja, hogy egy-egy település mennyire vonzza vagy taszítja a népességet, ami alapján azt is vizsgálni lehet, hogy a közeli államhatár mennyire hozta periférikus helyzetbe vagy esetleg mennyire tudta dinamizálni a határsáv településeit. A vándorlási egyenllegel kapcsolatban módszertani problémát jelent az egyes települések közigazgatási határának változása, ha például egy község közigazgatási határából valamely szomszédos településhez átkerült egy olyan mezőgazdasági határrész, amelyen jelentős számú külterületi népesség élt, akkor a kibocsátó település számára mindez vándorlási veszteségként könyvelhető el, míg a szomszédos településnek, amelyhez a külterületi rész csatlakozott, vándorlási nyereséget jelent. A középtájak szintjén viszont ez a probléma kevésbé jön ki, hiszen a bennük fekvő települések között végbement közigazgatási változásokat a tájakra aggregált adatsorok kisimítják.

A tiszántúli határzóna öt középtájakat foglalt magába, amelyek a Szatmári-síkság, a Nyírség, a Hajdúság, a Berettyó–Körös-vidék, valamint a Körös–Maros köze voltak. Ezekre a tájakra természetesen különböző módon hatott a trianoni államhatár. A határsáv 1901 és 1941 között mindvégig népességkibocsátó térség maradt, azonban ennek intenzitása változott, és tájanként is eltérően alakult. Kérdésként felmerülhet, hogy a Trianon utáni vándormozgalom értelmezéséhez mely időmetszetet érdemes összehasonlítási alapnak választani. Az 1910-es évek adataira lehetséges, hogy torz adatokat tartalmaz, hiszen az első világháború alatt a házasságkötések és a születések száma jelentősen lecsökkent, ami nyomott hagyott a természetes szaporodás alakulásában is.¹⁰ Ennek megfelelően az 1910-es évek helyett az összehasonlítás során a századforduló értékeit vettem alapul, és ahhoz képest adtam jelentést az 1920 utáni vándormozgalomnak.

¹⁰ Koloh 2018: 14–30.

VI. TRIANON KÖVETKEZMÉNYEI

1. ábra. A tiszántúli határzóna vándormozgalma 1900 és 1941 között

Forrás: Klinger András 1969 (szerk.): *A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968*. Budapest.

A századfordulóhoz képest az 1920-as években a tiszántúli határzónából történő elvándorlás üteme csökkent, ami azt mutathatja, hogy nőtt a térség népességmegtartó ereje. A századfordulón még reális opció volt a kivándorlás, ami a határzóna tájai közül elsősorban a Szatmári-síkságot érintette.¹¹ Az első világháború

¹¹ Puskás 1982: 99.

után azonban a kivándorlás elvi lehetősége minimálisra csökkent, ami helyben tarthatta a lakosságot.¹² Szintén a tájegység népességmegtartó erejét növelhette az 1920-as években lezajló földreform. Ugyanis a földreform és a vándormozgalom között csupán +0,1-es korreláció van, ami gyenge összefüggést jelent, vagyis a földreform nem indított be nagyfokú vándorlást, következésképpen az inkább a lakosság helyben maradását szolgálhatta.¹³

Az elvándorlás ütemének csökkenése azonban lehetséges, hogy a trianoni határváltozás után történt bevándorlás eredménye, ami alapján azt lehetne mondani, hogy az új államhatár dinamizálhatta is a nagyrégiót. Ha azonban a vándorlási egyenleget kisebb tájakra lebontva vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy a trianoni államhatár érdemben dinamizálni a Szatmári-síkságot, valamint a Berettyó–Körös-vidéket tudta, hiszen ezeken a tájakon valóban csökkent az elvándorlás mértéke, míg a Hajdúság és a Körös–Maros köze stagnálást mutatott, a Nyírségben pedig a századfordulóhoz képest romlott a vándorlási mutató. Mindezek közül talán a legérdekesebb a Szatmári-síkság helyzete, hiszen ez a táj rendelkezett leginkább aprófalvas településszerkezettel, ami már a 20. század elején sem kedvezett a vándormozgalomnak. A pozitívabb vándorlási mérleg azonban elsősorban nem az aprófalvas népességvonzó hatásának köszönhető, hanem a nagyobb települések, például Csenger, Fehérgyarmat és Mátészalka népességvonzó erejének,¹⁴ ami végül az egész táj vándorlási egyenlegét felhúzta. A Szatmári-síkság népességvonzó ereje nem tartott sokáig, hiszen az 1930-as években ismét nagyobb arányú elvándorlás jellemző, amiben szerepe lehetett az 1938 és 1940 között végbement határnyitásoknak is, vagyis számolni kell az elcsatolt területekre való visszavándorlás lehetőségével, ugyanakkor további indok lehetett az 1930-as évekre jellemző világgazdasági válság, ami Magyarországon elsősorban a mezőgazdaságot érintette, a tiszántúli határzóna kereső lakosságának nagy része ebben a szektorban dolgozott.¹⁵ A visszacsatolással a közigazgatásban új állások válhattak elérhetővé, amiben többen lehetőséget láthattak, ilyen volt például Holczer Dezső is, aki az 1940-es években keletkezett naplója szerint Kassára költözött, és Nagydán kapott állást a postánál.¹⁶ A határzónának azonban lehetett „ugródeszka” szerepköre is, amelyre példaként szolgálhat Nagy Ilona esete, aki a nagylétai képviselőtestületi jegyzőkönyv szerint 1921-ben mint menekült került Nagylétára, ahonnan Felsőszolcára költözött, vagyis nem biztos, hogy a határzóna az átköltözők végső

¹² Gyáni 2006: 205–206.

¹³ Szilágyi 2018b: 101.

¹⁴ Uo. 99.

¹⁵ MSK Ús 2.; 48.; 71.; 86. kötet.

¹⁶ Holczer 1940.

lakóhelye maradt.¹⁷ A tiszántúli határzóna északi része akkor vált rövid távon vonzóvá, amikor a trianoni államhatár létezett, ezzel pedig valamelyest árnyalhatóvá válik az új államhatár negatív szerepe. A századfordulóhoz képest a tiszántúli határzóna migrációs folyamatai alapvetően nem sokat változtak, a nagytáj az 1920-as és az 1930-as években is népességkibocsátó térség maradt.

A vándorlási célterületek és a Hantos Gyula által szerkesztett félnapos körzetekre vonatkozó térkép között felfedezhető bizonyos összefüggés. A félnapos körzetek azt a területet mutatják, ahonnan reggel 4 óránál nem korábban indulva és az ügyintézési idő alatt 3 órát a központban töltve délután 2 óráig a kiindulási pontra vissza lehet érni.¹⁸ Hantos Gyula a félnapos körzetek ábrázolásával a közigazgatásban mutatkozó problémákat szeretne volna szemléltetni, de a térkép egyben a közlekedési hálózat, főként a vasút minőségét is mutatja, ami a központok elérését a mindennapokban is jelentősen befolyásolhatta. A vizsgált négy évtized alatt nagyrészt azok a települések tudtak vándorlási célpontokká válni, amelyekből valamely nagyobb központ fél napon belül elérhető volt. Ebből a szempontból Debrecen és a Viharsarok mezővárosai mindvégig kiemelkedő vándorlási nyeregséggel rendelkeztek. A határzónába való költözést az egykori kibocsátóhely közelsége és a rokonsággal való kapcsolattartás mellett tehát az elérési idő, valamint az infrastruktúra is motiválhatta. Az infrastruktúrát illetően nem elsősorban annak megléte, hanem minősége számíthatott, hiszen például vasútvonalak a forgalmárnyékos térségekben is voltak, azonban azok inkább mellékvonalként működtek, ezáltal a járatok sűrűsége is alacsonyabb lehetett. A határzóna jelentős része népességkibocsátó településekből állt, amelyek Hantos Gyula térképén a forgalmárnyékos térségek közé tartoztak.

A vizsgálatot mikroléptékben folytatva a következőkben annak bemutatására törekszem, hogy milyen rövid távú problémákat okozhatott a trianoni államhatár egy határszéli bihari faluban. A Magyar–Román Határmegállapító Bizottság Magyar Delegációjának levéltári anyagában fennmaradt iratok szerint az új államhatár kialakítása után az egyik konfliktusmezőt a mezőgazdasági munkások munkalehetőségeinek csökkenése jelentette.

„A trianoni békeszerződés létrejötte előtt [...] a környező nagybirtokok közül egyedül a gróf Zichy Tivadar 5880 holdas gazdasága volt az, melyből községünk földműveléssel foglalkozó munkásai, hosszú évtizedek, sőt évszázadok óta állandóan éltek, amennyiben ott évről évre aratási és cséplési munkákat végeztek, ezenkívül harmadában tengeri és krumpli földet műveltek, szóval

¹⁷ Buzgó 2021: 78–79.

¹⁸ Hantos 1931: 9.

úgy saját személyükhöz, mind családjuk részére egész évi kenyerüket és más élelmiszerüket ezen gazdaságban folytatott munkájukkal szerezték meg. Mert az ideiglenes határmegvonással mindettől elestek és jelenleg munkaalkalom hiányában a legnagyobb nyomorban élnek. Ezen szerencsétlen embereken és nyomorgó családjukon csak úgy lehet segíteni, ha a gróf Zichy Tivadar tulajdonát képező Ferencz major, Baromállás, József major, Hérnek major, Egyed major, Egyed erdő magyar impérium alá visszacsatoltatnak. Kérjük ezenkívül egész Bihardiószeg községnek Magyarországhoz való visszacsatolását.”¹⁹

A Zichy-birtok elcsatolása megközelítőleg 300–400 nagylétai mezőgazdasági munkáscsaládot érintett.²⁰ Nagylétán a mezőgazdasági munkások és cselédek számának változását a következő táblázat mutatja.

1. táblázat. Mezőgazdasági keresők számának változása 1900–1930

Év	Birtokos	Segítő családtag	Mezőgazdasági munkás	Cseléd	Tisztviselő	Összesen
1900	718	477	686	178	5	2064
1910	710	459	614	153	5	1941
1920	829	823	664	121	1	2440
1930	931	791	597	125	0	2446

Forrás: MSK Ús 2.; 48.; 71.; 86. kötet.

A mezőgazdasági munkások keresőkön belüli arányának változását az 1910-es, 1920-as és 1930-as népszámlálások településszintű foglalkozási adatokat közlő statisztikai kiadványaiból lehet nyomon követni. A táblázat alapján jól látható, hogy 1910 és 1930 között a keresők csoportjában csökkent a mezőgazdasági munkások és cselédek aránya. A censusokban szereplő foglalkozásstatisztikai adatok alapján arra lehet következtetni, hogy a határmegállapító bizottságnak küldött panaszokban megfogalmazott problémák, úgymint a 300–400 családra tehető mezőgazdasági munkások egzisztenciális és megélhetési gondjai, reálisnak tekinthetők. Az 1920-as népszámlálásban szereplő mezőgazdasági munkások számát körülbelül ötfős családokkal számolva valóban problémát okozhatott a napszámos családoknak a bihardiószei uradalom Romániához kerülése. A mezőgazdasági munkások arányának csökkenését okozhatta egyrészt az elvándorlás, hiszen a gróf Zichy Tivadar tulajdonában lévő bihardiószei uradalom végül a határkiigazítás

¹⁹ MNL OL K 51. B. i. dosszié. H szakasz 1/XV. Nagyléta Kérelem.

²⁰ MNL OL K 51. B. i. dosszié. H szakasz 3/XV. Nagyléta Kérvények 1922.08.21.

alkalmával sem került vissza Magyarországhoz, annak csak egy körülbelül 800 kat. holdat kitevő része maradt Nagylétán, amely a határváltozás előtt is a település külterületéhez tartozott. A helyi napszámosok egy részét a munkaalkalmak csökkenése rávehette a Nagylétáról való távozásra. A település vándorlási egyenlege az 1910-es és az 1920-as években is negatívan alakult, az elvándorló csoport egy részét valószínűleg a mezőgazdasági munkások adhatták, ezáltal az államhatár már rövid távon kifejthette negatív hatását.

A mezőgazdasági munkások arányának csökkenésére a felvázolt folyamat azonban csak az egyik lehetséges változat lehet. Az 1920-as években ugyanis Nagyléta lakossága több alkalommal is földhöz juthatott, a település elöljárósága az évtized elején kishaszonbérleteket alakított ki a község tulajdonában lévő birtokain, illetve az Országos Földbirtokrendező Bíróság is nyújtott parcellavásárlási lehetőséget a helyi lakosság számára. Nagyléta mezőgazdasági határában a Zichy-féle birtokon kívül feküdt még egy nagybirtok, amelynek jelentős része a belterülettől északra lévő határrészben helyezkedett el.²¹ Ennek a birtoknak a századfordulón még Fisch Ignác volt előbb bérelője, majd tulajdonosa, majd 1920-ra a tulajdonjog a Kecskeméti Pénzváltó és Leszámítoló Bankon keresztül Székely László és Izsó Imre kecskeméti lakosok kezébe került.²² A tulajdonostársak hamar túl szerettek volna adni a birtokon, így azt 1920-ban több ízben is eladásra kínálták a helyi lakosságnak az eredeti vételár többszöröséért, ami azonban csak részben indokolható a korona inflációjával, hiszen a vételár és az eladási ár közötti különbséget meghaladta a pénzromlás arányát.²³ A tulajdonostársak a község belterületéhez mérten délre fekvő, jó minőségű, „fekete földnek” nevezett birtokrészt kínálták eladásra, amelyet a földreformmal kapcsolatos ügyiratok szerint a helybeliek fel is vásároltak. Az 1910 és 1930 között keletkezett népszámlálási adatok szerint a helybeli birtokosok aránya növekedett ebben az időszakban, tehát lehetséges, hogy a mezőgazdasági munkások problémája a földhöz juttatás által nyert megoldást.²⁴

Az új határvonal rövid távon másfajta gazdasági problémát is okozott, ugyanis Nagylétán is laktak olyan személyek, akiknek a földbirtoka elcsatolt településen maradt, ezen birtokok művelése és a termés betakarítása 1920 után akadályokba ütközött. „Nevezett község lakosságának a megszállt területen, de különösen Bihardiószegen, habár elszórtan, de több mint 100 holdnyi birtoka van. Erre vonatkozó adatunk a székelyhídi telekkönyvből vehető csak ki. Jelenleg ennek megmunkálásáról, gazdasági kihasználásáról, termés betakarításáról ismert okokból

²¹ Buzgó 2020: 462–469.

²² MNL OL K 184. 1920. 2272. csomó. 68454/1920. Izsó Imre és Székely László birtokleírása.

²³ Buzgó 2020: 466–467.

²⁴ MSK Ús 2.; 48.; 71.; 86. kötet.

szó sem lehet.”²⁵ A községi elöljáróság által a határmegállapító bizottsághoz eljuttatott kérelmek szerint összesen tizenkét ilyen személy élt a településen, birtokaik összesen kb. 110 katasztrális holdat tettek ki, amelyeknek nagy része a szomszédos Bihardiószezen, illetve Bihar községben feküdt.²⁶ Nagyléta mezőgazdasági határából a trianoni államhatár nem szakított el dűlőket, ennek köszönhető, hogy a helyi lakosságot ez a fajta gazdasági probléma nem érintette tömegesen. A statisztikában szereplő nagylétai birtokosok a helyi elöljárósággal együtt 1922 augusztusában kérvényt fogalmaztak meg, mely szerint a határvonal romániai oldalával érintkező, gróf Zichy Tivadar tulajdonában lévő bihardiószezi uradalomból kérnek kárpótlást az elszakított településeken maradt saját földbirtokukért, a csereként kapott parcellák pedig visszakerülnének Magyarországhoz.²⁷ Nagyléta 1925-ös közigazgatási tájékoztató lapja szerint Bihardiószeztől 104 katasztrális hold került át a községhez.²⁸ A közigazgatási tájékoztató lap azt mutathatja, hogy erre a cserére végül sor kerülhetett, hiszen hasonló kiterjedésű területet csatoltak át Nagylétához Bihardiószeztől, mint amekkora birtokrész az elcsatolt településeken maradt. Mindez arra enged következtetni, hogy a nagylétai lakosok esetében az elcsatolt térségeken maradt földbirtokok problémája legalább részben megoldódott.

A Nagylétával szintén szomszédos Bagamér esetében a helyzet nem alakult ilyen kedvezően, hiszen ezen falu határából a trianoni államhatár elszakított egy körülbelül 400 katasztrális holdat kitevő részt, amely több száz helybeli tulajdonát alkotta.²⁹ A dűlő visszacsatolására Bagamér esetében nem került sor, így annak művelése a határkiigazítás után is problémába ütközött, konfliktusokat generálva a trianoni államhatár két oldala között. Ezek a példák jól mutatják, hogy az új államhatár által okozott, már rövid távon is érzékelhető gazdasági hátrányok különböző mértékben érintették a határ menti településeket, így általános következtetéseket kevésbé lehet levonni, a helyi viszonyok vizsgálatával lehet közelebb kerülni a trianoni államhatár gazdasági és társadalmi hatásainak feltárásához.

A harmadik konfliktusmező a nagylétai elöljáróság és az északi irányban szomszédos Újléta és Bagamér község képviselőtestületének tagjai között alakult ki, amelyhez szintén köze volt Trianonnak. Nagyléta képviselőtestületi jegyzőkönyve szerint 1929-ben a település északi határából a Gyulatag-dűlőt (kb. 430 kat. hold) Bagamérhez csatolták, amely ellen a helyi elöljáróság fel is szólalt.

²⁵ MNL OL K 51. B. i. dosszié. H szakasz 1/XV. Nagyléta Jelentés 1922.01.10.

²⁶ MNL OL K 51. B. i. dosszié. H szakasz 1/XV. Nagyléta Statisztika.

²⁷ MNL OL K 51. B. i. dosszié. H szakasz 3/XV. Nagyléta Kérvények 1922. 08.

²⁸ NMEA KTL 1925. St-563. Nagyléta.

²⁹ MNL OL K 51. B. i. dosszié. H szakasz 3/IV. Bagamér Statisztikai adatok 1922. 08. 24.

„Nagyléta községet a rendszeres átcsatolásokkal teljesen elsorvasztják, fejlődésben nemcsak, hogy meggátolják, hanem egyenesen visszafejlesztik. A Bagamérhoz való mértani átcsatolás már harmadszor megismétlődő eset. Előzőleg már két ízben lett határa megcsonkítva, még pedig első ízben akkor, amikor Újléta község a világra lett hívva, másodszor amikor Újlétának életképessé tétele végett az első ízben elvett 2300 kat. hold földhöz újabb 1700 kat. hold területet vettek el tőle. [...] Akkor a csőd szélén álló Újléta megmentéséről, most a szintén csőd szélén álló Bagamér megmentéséről van szó. [...] Halálos beteget és életképtelen községeket úgy megmenteni, hogy egy egészséges fejlődésre képes és fejlődni akaró községet csonkítanak meg nem lehet. Bagamér az átcsatolás után is a tönk szélén álló község marad épp úgy, mint Újléta.”³⁰

Az az intézkedés, mely során a Gyulatab-dűlő kikerült a nagylétai előjáróság hatásköréből, valószínűleg a határváltozással szerencsétlenül járt Bagamér költségvetését akarta egyenesbe hozni, ami viszont a szomszédos falvak között feszültséget gerjesztett. Ez a dűlő nem képezett jelentős gazdasági potenciált, ugyanis a nagylétai kataszteri birtokívek szerint az itt elterülő parcellák a négy és nyolc közötti osztályozási csoportba tartoztak,³¹ azonban Nagyléta éves költségvetését mégis érzékenyen érintette, hiszen bár a földadó állami egyenes adónak számított, egyben a pótabóalap egyik elemét is képezte,³² a dűlők átcsatolása következtében a helyi előjáróság valamivel kisebb pótabóalappal számolhatott. A trianoni államhatár közvetett módon hatott Nagylétára, a település közigazgatási határán futott végig az új államhatár, amely a külterületből így nem vágott le részeket, viszont a szomszédos Bagamér miatt mégis dűlőt veszített a falu. Az idézett szöveg is említette, hogy ez már nem az első alkalom volt, amikor a település közigazgatási határából dűlők kerültek át szomszédos településekhez, amit a község határleírásai jegyzőkönyve is megerősít. A jegyzőkönyv szerint 1887 és 1940 között öt alkalommal csonkult Nagyléta közigazgatási határa, ezekből nagyrészt Újléta község profitált, a két időpont között kb. 5200 kat. holddal nőtt a területe.³³ Az egyik legnagyobb mértékű átcsatolásra 1940-ben került sor, ekkor több mint 2400 kat. holddal csökkent Nagyléta külterülete.³⁴

³⁰ MNL HBML V. 653/b 1. kötet. 224–225.

³¹ MNL HBML VI. 181/eee 3–18. kötet.

³² Szilágyi 2018a: 277.

³³ MNL HBML VI. 181/eee 1. kötet.

³⁴ Ez az átcsatolás hatással volt Nagyléta vándorlási egyenlegére is, ugyanis az érintett terület magában foglalta a Ligettanyák és Székely-tanya elnevezésű külterületet, amelyen az 1930-as népszámlálás szerint több mint 600 személy lakott. Az 1941-es népszámlálás szerint Nagylé-

Az egyes dűlők átcsatolása láthatóan egy hosszabb távú folyamatnak tekinthető, az ebből fakadó, szomszédos települések közötti feszültséget nem Trianon okozta, viszont az 1920-as évek végén az ellentétek felszínre kerüléséhez közvetett módon az új államhatár is hozzájárult.

Összegzésként elmondható, hogy a trianoni államhatár dinamizálhatta a határzóna egyes térségeit, azonban ez csak rövid távon érvényesült. A tiszántúli határzóna a 20. század első felében leginkább a népességkibocsátó térségek közé tartozott. Feltehetően az 1938 és 1940 között végbement határnyitásoknak köszönhetően a tiszántúli térség sokat veszített vonzó hatásából, amely az 1930-as évek vándorlási egyenlegében is megmutatkozott. Mikroszintű léptékre váltva, Nagyléta esetében láthatóvá vált, hogy az új államhatár milyen gazdasági problémákban játszhatott szerepet, ezek között említhető a Zichy-uradalom egy jelentős részének határon túlra kerülése, amely legalábbis a Határmegállapító Bizottságnak készült jelentés szerint a mezőgazdasági munkások munkaalkalmainak csökkenését vonta maga után, további problémaként merült fel a magánszemélyek tulajdonában lévő, elcsatolt község határában fekvő földparcellák megművelése, amely jelenség a helybelieket nem érintette tömegesen, és legalább részben megoldódott a határkiigazítás során néhány parcella visszacsatolásával. A szomszédos települések közötti 1929-es dűlőátcsatolás visszatérő problémaként jelentkezett, a konfliktus beilleszthető egy hosszabb távú folyamatba, amely már Trianon előtt is jelen volt a mikrotérség életében.

Források

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 51. B. i. dosszié. Polgári kori kormányhatósági levéltárak. Miniszterelnökségi Levéltár. Magyar–Román Határmegállapító Bizottság Magyar Delegá-

ta lélekszáma csökkent 1930-hoz képest, vagyis demográfiai fogyás érzékelhető a községben, emellett pedig a település vándorlási egyenlege az 1930-as -4%-hoz képest -12%-ra változott. Ehhez képest Újléta község lélekszáma tíz év alatt duplájára növekedett, és a vándorlási egyenleg rátája több mint +60%-ot mutatott. Mindez azonban valószínűleg nagyobbrészt annak köszönhető, hogy 1940-ben Nagylétától Újlétához jelentősebb számú külterületi népesség került át, vagyis valós vándorlás nem történt, a vándorlási egyenleg mégis így érzékel. Nagyléta esetében tehát a vándorlási egyenleg torzított adatot közöl, ez a módszertani probléma a meglévő forrásadottságok mellett nehezen küszöbölhető ki. MNL HBML VI. 181/eee 1. kötet, MSK Űs 83. kötet, Népszámlálás 1941. 2. kötet.

VI. TRIANON KÖVETKEZMÉNYEI

ciójának irata. Egyes Határszakaszokra vonatkozó iratok. Magyar–román határ „H” Álmosdtól Nagylétaig terjedő szakaszára vonatkozó iratok és térképvázlatok.

K 184. 1920. 2272. csomó. Polgári kori kormányhatósági levéltárak. Földművelésügyi Minisztérium. Általános iratok. Legelőügyek; legeltetési szabályrendeletek; legelőügyekben és általános földbirtokrendezési ügyekben hozott OFB ítéletek; közlegelők nyilvántartása és felosztása; legelőtársulatok alakítása.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (MNL HBML)

V. 653/b 1. kötet. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek. Nagyléta nagyközség irata. Önkormányzati iratok. Képviselőtestületi jegyzőkönyv 1927–1933.

VI. 181/eee. 1. kötet. Az államigazgatás területi szervei. A Bihar és Hajdú vármegyei Földmérési Felügyelőség iratainak gyűjteménye. Nagyléta. Határleírás 1887–1940.

VI. 181/eee. 3–18. kötet. Az államigazgatás területi szervei. A Bihar és Hajdú vármegyei Földmérési Felügyelőség iratainak gyűjteménye. Nagyléta. Kataszteri birtokívek.

Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum (NMEA)

Statisztikai gyűjtemény, Közigazgatási tájékoztató lapok (KTL)

Magántulajdonban lévő forrás

Holczer Dezső: *Napló*. 1940. (Magántulajdonban.)

Nyomtatásban megjelent források

Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Budapest, 1976.

Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat. (MSK Ús) 1. kötet. *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként*. Budapest, 1902.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 2. kötet. *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községenként*. Budapest, 1904.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 42. kötet. *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Budapest, 1912.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 48. kötet. *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként.* Budapest, 1913.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 69. kötet. *1920. évi népszámlálás. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, 1923.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 71. kötet. *1920. évi népszámlálás. A népesség foglalkozása és a nagyipari és kereskedelmi vállalatok községenként.* Budapest, 1925.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 83. kötet. *Az 1930. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint.* Budapest, 1932.

Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat. (MSK Ús) 86. kötet. *1930. évi népszámlálás. Foglalkozási adatok. Községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok.* Budapest, 1934.

Hivatkozott irodalom

Buzgó Gábor 2020: Földreform a Bihar vármegyei Nagylétán az 1920-as években. *Történelmi Szemle* (62.) 3. 453–469.

Buzgó Gábor 2021: A határmentiség kérdése és Nagyléta. Társadalmi és gazdasági változás egy bihari faluban Trianon után. *Századok* (155.) 1. 69–98.

Demeter Gábor 2018: Perifériák és fejlett régiók a történeti Magyarországon (1890–1910). In: Demeter Gábor – Szulovszky János (szerk.): *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések.* Budapest–Debrecen, 145–194.

Demeter Gábor – Radics Zsolt – Pénzes János 2018: Fejlettségi és formális (hasonlósági) régiók és törésvonalak Köztes-Európában 1910–1930. In: Demeter Gábor – Szulovszky János (szerk.): *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések.* Budapest–Debrecen, 219–254.

Gyáni Gábor 2006: Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: Gyáni Gábor – Kövér György (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* 2. jav. kiadás. Budapest.

Hantos Gyula 1931: *A magyar közigazgatás területi alapjai. Emlékirat.* Budapest.

VI. TRIANON KÖVETKEZMÉNYEI

- Klinger András 1969 (szerk.): *A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968*. Budapest.
- Koloh Gábor 2018: Magyarország demográfiája és az első világháború. In: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán*. Budapest, 9–46.
- Lepetit, Bernard 1995: Építészet, földrajz, történelem. *Aetas* (10.) 4. 142–158.
- Pénzes János 2018: Fejlettségi különbségek és centrum–periféria viszonyok a történelmi Magyarországon. Összehasonlító módszertani vizsgálat. In: Demeter Gábor – Szulovszky János (szerk.): *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Budapest–Debrecen, 85–116.
- Pénzes, János 2020: The impact of the Trianon Peace Treaty on the border zones – an attempt to analyse the historic territorial development pattern and its changes in Hungary. *Regional Statistics* (10.) 1. 60–81.
- Pénzes János – Deák Attila – Hegedűs László Dávid 2018: Periférikusság és határmentiség Magyarországon. In: Pénzes János (szerk.): *Falu – város – periféria: határon innen és túl*. Debrecen, 227–235.
- Puskás Julianna 1982: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1890–1940*. Budapest.
- Szilágyi Zsolt 2018a: A Kárpát-medence fejlettségi membránja (1910). A fogalomalkotás és a vizualizálás egy lehetséges módszertani megoldása, az eredmények kontextualizálási kísérlete. In: Demeter Gábor – Szulovszky János (szerk.): *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Budapest–Debrecen, 47–84.
- Szilágyi Zsolt 2018b: Vándormozgalom a trianoni Alföld területén a 20. század első harmadában. *Századok* (152.) 1. 85–126.
- Tomka Béla 2018: Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai. In: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán*. Budapest, 47–79.